

جغرافیا و توسعه شماره ۵۵ تابستان ۱۳۹۸

وصول مقاله: ۹۶/۰۴/۰۸

تأیید نهایی: ۹۷/۰۹/۰۸

صفحات: ۱۵۲-۱۳۳

پتانسیل سنجی و رتبه‌بندی قابلیت تبدیل فضای باز ساختمان‌های اداری به فضای باز عمومی

نمونه موردی: شهر رشت

دکتر اسماعیل آقایی‌زاده^۱، مهرانوش میرابی‌مقدم^{۲*}، ربابه محمدزاده^۳

چکیده

فضاهای باز شهری بستر کالبدی تعاملات اجتماعی انسان و یکی از ملزومات زندگی در شهرها هستند که افزایش آن‌ها می‌تواند نقش بسزایی در ارتقای سلامت، امنیت و تعاملات اجتماعی افراد داشته باشد. در سازمان فضایی شهرها، پتانسیل‌های مختلفی در جهت افزایش این‌گونه از فضاها وجود دارد که یکی از انواع آن‌ها سازمان‌های دولتی است. شهر رشت به دلیل گسترش روزافزون کالبدی و جمعیتی خود با نقصان فضاهای باز شهری روبه‌رو بوده است؛ از این‌رو پژوهش حاضر قصد دارد تا با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و مطالعات اسنادی، با بهره‌گیری از فضای باز ۶۶ سازمان دولتی مستقر در محورهای اصلی و پرتردد شهر، افزایش فضاهای باز شهری را بررسی کند. برای این منظور در ابتدا با استفاده از داده‌های بلوک آماری شهر رشت در سال ۱۳۹۰، شش شاخص مساحت فضای باز اداره‌ها، عرض معابر دسترسی، فاصله از فضای سبز، نوع مراجعه‌کنندگان، اندازه بر فضای باز و تراکم جمعیت در محدوده خدمات‌رسانی هریک از سازمان‌های مورد مطالعه، بررسی و سپس اهمیت آن‌ها با توجه به نظر کارشناسان شهری نسبت به یکدیگر سنجیده شد. در ادامه با استفاده از نرم‌افزار Expert choice و روش AHP اداره‌های مورد مطالعه از نظر فضای باز قابل استفاده رتبه‌بندی شدند. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۱۶/۷ درصد از سازمان‌های مورد مطالعه با کسب کمترین امتیاز در معیارهایی نظیر مساحت فضای باز، عرض بر و نوع مراجعه‌کنندگان پتانسیل کمی برای استفاده از فضاهای باز برای ایجاد مبلمان شهری و استفاده موقت رهگذران دارند. این در حالیست که ۶۲/۱ درصد از آن‌ها توان متوسطی در این زمینه دارند که بیشترین تعداد آن‌ها در محدوده‌های با تراکم بالا و متوسط شهر رشت است و در نهایت ۲۱/۲ درصد از سازمان‌های مورد مطالعه توان بالایی برای تخصیص بخشی از فضای بازشان به فضای باز قابل استفاده شهروندان دارند که بیشترین تعداد آن‌ها در قسمت ورودی شهر است. بر این اساس «اداره برق» دارای بالاترین رتبه در بین اداره‌های دولتی شهر از نظر فضای باز قابل استفاده برای تبدیل به فضاهای باز شهری است و بیشتر سازمان‌هایی که در نواحی مرکز شهر واقع شده‌اند، فاقد پتانسیل‌های لازم به منظور شکل‌گیری این‌گونه از فضاها هستند. در مجموع می‌توان گفت که بیشتر سازمان‌های دولتی شهر رشت فاقد فضاهای باز مناسب در جهت شکل‌گیری مبلمان شهری به منظور ایجاد مکان‌هایی برای استفاده موقت رهگذران است و در رابطه با این امر در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. واژه‌های کلیدی: فضای باز شهری، اداره‌های دولتی، AHP، پتانسیل‌سنجی، شهر رشت.

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

۲- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران*

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

۲- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران*

۳- کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

مقدمه

طرح مسأله

فضاهای شهری نوعی فضاهای مصنوعی سازمان‌یافته، آراسته و واجد نظم هستند که به‌عنوان بستری برای انجام فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی عمل می‌کنند (نقمان محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۶).

انسان محصور در این فضا به‌عنوان یکی از پیامدهای زندگی در شهرها، محصول نگاه صرف اقتصادی به شهر برای به‌دست‌آوردن سود حداکثری از آن است که با افزایش تراکم و همچنین در نظر گرفتن کاربری‌های غیرعمومی تشدید می‌شود؛ از این رو میل به کسب سود بیشتر در شهرها به‌طور اعم و کلان‌شهرها به‌طور اخص، از میزان فضای باز شهری به‌عنوان مکان‌هایی متعلق به همه شهروندان و فارغ از انحصار به جنبه کالبدی و فیزیکی (کاشانی جو، ۱۳۸۹: ۹۶)، کاسته و در عوض انسان‌ها را در فضایی سراسر مصنوع گرفتار کرده‌است که در نهایت به ایجاد محصوریت فضایی به معنی «اسیر شدن انسان توسط عناصر نمادین و کالبدی» انجامیده است؛ بنابراین تلاش برای افزایش فضاهای باز در شهرها، به افزایش سلامتی، آسایش و زیبایی، به‌عنوان مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزی شهری (هیراسکار، ۱۳۸۷: ۱۶-۱۵) منجر خواهد شد. در این معنا، فضاهای باز شهری بخشی از فضاهای شهری هستند که میان کالبد موجود در شهر قرار دارد و معمولاً عمومی بوده که در آن، حضور افراد از اقشار و سنین مختلف و جریان داشتن فعالیت‌های متنوع خدماتی و اجتماعی دیده می‌شود (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۶). بنابر آنچه ذکر شد، فضاهای باز شهری می‌تواند در اراضی عمومی یا اراضی در تملک شهرداری‌ها ایجاد شود و جز در موارد استثنایی نمی‌توان انتظار ایجاد یا گسترش چنین فضایی را در حریم مالکیت خصوصی شهروندان

داشت؛ پس جستجوی پتانسیل‌های موجود در زمینه افزایش فضاهای عمومی، از جمله وظایف پژوهشگران شهری به‌شمار می‌رود. یکی از پتانسیل‌های موجود، سازمان‌های دولتی در شهرها هستند که به‌دلیل وجود سطح بالاتر فعالیتی و همچنین جلوگیری از ایجاد محدودیت از سوی فعالیت‌های مزاحم، اقدام به تفکیک فضای اطراف خود می‌کنند تا از امکانات موجود حداکثر استفاده را کنند (لینچ، ۱۳۷۶: ۵۲۰). از آنجایی که برخی از این سازمان‌ها معمولاً در زمان شکل‌گیری شهرها یا در زمان توسعه آن‌ها، مراکز و گره‌گاه‌های مهم شهری را تملک می‌کنند؛ در صورت همکاری می‌توانند نقش مهمی در افزایش فضای باز در شهرها داشته باشند؛ بنابراین در استفاده از پتانسیل اراضی سازمان‌ها و نهادهای دولتی در شهرها توجه به این نکته ضروری است که طراحی فضاها باید به‌گونه‌ای باشد که اختلال در عملکرد سازمان‌ها را سبب نشود و از تجمع بیش‌از حد افراد جلوگیری شود؛ از این رو فضاهای باز ایجاد شده از این طریق می‌توانند محیطی برای توسعه مبلمان شهری و در مواردی، مکانی برای استراحت موقت رهگذران به‌وجود آورند. شهر رشت به‌عنوان یکی از چندین کلان‌شهر مهم کشور نیز در زمینه فضاهای باز شهری در مضیقه است و جنبه گردشگری این شهر نیز این نیاز را دوچندان کرده‌است. ارتقای سطح فضای باز شهری در این شهر به‌منظور افزایش فضاهای عمومی از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ به‌گونه‌ای که در بسیاری از مناطق این شهر که از قضا دارای مراجعات مردمی بسیاری نیز هستند، کمبود فضاهای باز و مبلمان شهری کاملاً محسوس است. در این پژوهش سعی شده‌است با تکیه بر اداره‌های دولتی موجود در شهر رشت، پتانسیل‌های موجود بررسی شود تا زمینه‌های تقویت فضای باز این شهر فراهم شود.

اهمیت و ضرورت

فضاهای باز شهری بستر ساز تعاملات اجتماعی و بهره‌مندی آزادانه شهروندان از محیط‌های شهری است. این‌گونه فضاها به دلیل عملکرد چندگانه در محیط‌های شهری، تأثیر بسزایی در آرامش بصری و روانی شهروندان ایفا می‌کنند و از این حیث بسیار حائز اهمیت هستند. امروزه به دلیل افزایش روزافزون شهرنشینان و کمبود فضاهای باز شهری، ضرورت شکل‌گیری فضای باز شهری بیش از زمان‌های دیگر احساس می‌شود. در این راستا شناسایی پتانسیل‌های قابل‌استفاده شهرها در جهت شکل‌گیری فضاهایی برای تعاملات اجتماعی شهروندان، امری مهم و ضروری تلقی می‌شود که از جمله آن‌ها می‌توان به فضاهای باز اداره‌ها اشاره کرد. با توجه به عدم شمول فضاهای باز قابل‌استفاده اداره‌ها در فضاها، تجهیزات و ملزومات اداری مطرح‌شده در ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری (مصوبه شورای عالی اداری، ۱۳۹۰/۴/۱)، استفاده از فضاهای باز اداره‌ها به‌خصوص سازمان‌های نزدیک به مراکز و محله‌های پررفت‌وآمد شهری می‌تواند به‌عنوان توقفگاه موقت شهروندان برای استراحت و تفریح، تأمین‌کننده بخشی از فضاهای باز شهری محسوب شود؛ به‌همین دلیل شناسایی، رفع موانع و استفاده از این‌گونه از فضاها در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری امری مهم و ضروری تلقی می‌شود. براساس بررسی‌های صورت‌گرفته در مقررات شهرسازی و ساختمانی مندرج در طرح جامع شهری رشت، فضای باز اداره‌های محدوده مورد مطالعه محصور در نظر گرفته شده است که از این حیث در جهت دستیابی به هدف پژوهش، مانع مدیریت شهری در سطح محلی محسوب می‌شود (مهندسان مشاور طرح و کاوش، ۱۳۸۸: ۷۰).

اهداف

پژوهش حاضر قصد دارد پراکندگی اداره‌های دارای اراضی وسیع در شهر رشت را بررسی کند و سپس با

توجه به شاخص‌های مختلف، به رتبه‌بندی سازمان‌های دولتی شهر رشت از نظر فضاهای باز قابل‌استفاده در راستای افزایش فضاهای باز شهری و ارتقای مبلمان شهری و محلی برای استراحت موقت رهگذران بپردازد.

پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات مختلفی درخصوص فضای باز شهری در سطح داخلی و بین‌المللی صورت گرفته است که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

قربانی و همکاران در سال ۱۳۹۳ مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی تغییر کاربری اراضی شهری در جهت ناپایداری توسعه سکونتگاه‌های شهری» (نمونه موردی: باغشهر مراغه طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰) با روش توصیفی-تحلیلی و اسنادی انجام داده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد شهر مراغه در بازه زمانی مورد مطالعه، بیشترین تغییرات را مربوط به تبدیل کاربری‌های فضاهای سبز شهری به کاربری مسکونی دارد و هیچ‌گونه تغییرات دیگری در رابطه با کاربری‌های اداری صورت نپذیرفته است. همچنین کاربری‌های فضای سبز که عاملی مهم در جهت توسعه پایدار به‌شمار می‌رود، به بهای توسعه شهری تخریب شده و در حال نابودی است (قربانی و همکاران، ۱۳۹۳).

عالم در سال ۱۳۹۳ پژوهشی با عنوان «راهکارهای ارتقاء هویت فضاهای باز شهری» انجام داده است. با توجه به نتایج تحقیق، در نظر گرفتن فضاهای باز برای انجام فعالیت‌های گوناگون اجتماعی از جمله فضاهای تفریحی، ایجاد فضاهایی برای پیاده‌روی، ورزش و بازی‌ها برای اوقات فراغت، از راهکارهایی است که در هویت‌بخشی و ارتقاء کیفیت فضاهای باز شهری مؤثر است (عالم، ۱۳۹۳).

مظفر و همکاران در سال ۱۳۹۲ در مقاله‌ای با عنوان «رویکردهای معاصر در پژوهش‌های محیطی فضای باز شهری» چهار رویکرد را در رابطه با فضاهای باز شهری

به کار بردند که شامل رویکردهای محیطی- اقلیمی، سلامتی- بهداشتی، حفاظتی- زیست محیطی و مدیریتی- برنامه ریزی است. بر این اساس، رویکردهای برنامه ریزی- مدیریتی و حفاظتی- زیست محیطی به ترتیب بیشترین توجه را به ابعاد متعدد مفهوم فضای باز دارند. روش‌ها، مدل‌ها و تأثیرات هر یک از شیوه‌های مدیریتی و برنامه ریزی شهری- منطقه‌ای در تأمین سه نقش کلیدی فضاهای باز و مهم‌تر از همه نقش حفاظت- کنندگی، از اولویت‌های معاصر در موضوعات پژوهشی است (مظفر و همکاران، ۱۳۹۲).

عبدالله‌زاده در سال ۱۳۹۱ با انجام پژوهش «فضاهای باز شهری عرصه پویای شهری» به این نتیجه دست یافت که فضاهای باز شهری ساختاری پویا و انعطاف‌پذیر است که بستر تعامل بین شهروندان را فراهم می‌آورد. فضاهای باز شهری به‌عنوان بخشی از عرصه فعالیت‌های عمومی، فضاهای باارزشی هستند که عامل رشد و پویایی یک اجتماع شمرده می‌شوند (عبدالله‌زاده، ۱۳۹۱).

فلاح و کلامی در سال ۱۳۸۷ در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر فضاهای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان» فضاهای باز شهری را بررسی و مشکلات آن‌ها را به دو دسته کمی و کیفی تقسیم کرده‌اند. از جمله مشکلات کمی فضاهای باز شهری شامل: نبود دسترسی مناسب به فضاهای باز موجود به‌لحاظ موقعیت، پراکندگی و فاصله آن‌ها از مراکز شهری و همچنین مشکلات کیفی فضاهای باز شهری از قبیل: ناتوانی این‌گونه از فضاها در ایجاد سازگاری با شهروندان از لحاظ جسمی، روانی و اجتماعی گروه‌های استفاده‌کننده و زمان استفاده از این فضاها عنوان شده است (فلاح و کلامی، ۱۳۸۷).

شیلیا و همکاران در سال ۲۰۱۷ پژوهشی با عنوان «رابطه اجتماعی- اقتصادی محله در رابطه با دسترسی به فضاهای سبز عمومی در شهرهای بزرگ کشور آلمان» با هدف بررسی نقش اجتماعی و اقتصادی محله‌های شهری در رابطه با دسترسی به فضاهای سبز شهری انجام داده‌اند. نتایج پژوهش فوق حاکی از توزیع نابرابر فضاهای سبز عمومی و به‌دنبال آن نابرابری سلامت محیط‌زیست در شهرهای بزرگ آلمان است؛ بنابراین شناسایی محل‌های آسیب‌پذیر و گروه‌های جمعیتی در برنامه‌ریزی شهر سالم یک روش سودمند در توزیع متناسب این‌گونه از فضاهاست (Schüle et al, 2017)

چاکوف در سال ۱۹۹۳ پژوهشی با عنوان «طراحی عمومی حالتی معقول» انجام داد. در این پژوهش فضاهای عمومی به‌عنوان مکان‌های باز و قابل دسترسی و در تقابل با فضاهای خصوصی و محدود و کنترل شده مورد ارزیابی قرار گرفته است (Chelkoff, 1993).

سایبرسکی در سال ۱۹۹۹ پژوهشی با عنوان «تغییر الگوهای فضای عمومی شهری (ارزیابی مشاهدات مناطق شهری توکیو و نیویورک)» با هدف بررسی توسعه مجدد فضاهای عمومی (فضاهایی مانند پارک‌ها، میادین، میادین مرتبط با برج‌های اداری جدید) و تغییرات در الگوی به‌کار رفته در آن‌ها در توکیو و مناطقی از شهر نیویورک انجام داد. نتایج پژوهش فوق حاکی از افزایش فضاهای عمومی جدید و افزایش کیفیت زندگی شهری در هر دو شهر است. همچنین وی در پژوهش خود اذعان داشته است که این‌گونه فضاها مشکلاتی از جمله افزایش خصوصی‌سازی این قبیل فضاها و جلوگیری از استفاده عموم، افزایش نظارت عمومی از فضاها و کنترل دسترسی به آن‌ها

اسنادی-کتابخانه‌ای استفاده شده‌است. در ابتدا ۶۶ مرکز اداری با استفاده از داده‌های بلوک آماری سال ۱۳۹۰ و همچنین نقشه وضع موجود تهیه‌شده از شهرداری رشت، در فاصله ۵۰۰ متری از محورهای اصلی شمالی-جنوبی و شرقی-غربی شهر شناسایی شدند و سپس در راستای دستیابی به هدف اصلی پژوهش، معیارهای تعداد بر و عرض آن‌ها، تراکم جمعیت، مساحت فضای باز، فاصله از فضای سبز و همچنین نوع مراجعه‌کنندگان استخراج شدند. در نهایت برای شناسایی و اولویت‌بندی فضای باز مراکز اداری فوق، ابتدا مقدار اهمیت ۶ معیار ذکرشده با استفاده از نظرات ۱۰ نفر از استادان رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی در قالب پرسشنامه مقایسات زوجی تعیین و سپس با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی به‌عنوان یکی از روش‌های حل تصمیم‌گیری چندمعیاره (AHP) در نرم‌افزار Expert Choice مقادیر محاسبه‌شده نسبت به شاخص اداره‌ها محاسبه و در ادامه اوزان به‌دست‌آمده در محیط ArcMAP ترسیم شده‌است. سپس در مرحله تجزیه و تحلیل پس از تعیین اولویت هر عامل، فهرستی از راهبردها و راهکارهایی برای تبدیل فضاهای اداره‌ها به فضاهای باز شهری تهیه شده‌است.

محدوده و قلمرو پژوهش

رشت بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر شمال ایران، به‌عنوان مرکز استان سرسبز گیلان دارای قدمت چندین صدساله شهرنشین است. این شهر به‌عنوان اولین و بزرگ‌ترین نقطه شهری استان و حاشیه جنوبی دریای خزر و یکی از شهرهای بزرگ کشور در رده جمعیتی ۵۰۰ هزار تا یک میلیون نفری قرار دارد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۵).

به‌منظور بهبود امنیت شکسته‌شدن ارتباط با تاریخ محل و جغرافیای مناطق دارند (Cybriwsky, 1999) تامپسون در سال ۲۰۰۲ در مقاله «فضای باز شهری در قرن ۲۱» به بررسی اجتماعی و مکانی پیامدهای سبک زندگی جدید، ارزش‌ها و نگرش به طبیعت و پایداری اشاره کرد و اذعان داشت فضاهای باز شهری، مکانی در جهت برپایی جشن‌های متنوع فرهنگی و تعامل با فرایندهای طبیعی برای حفظ خاطرات هستند و باید مکانی برای دیدار با افراد غریبه فراهم سازند (Thompson, 2002).

تاکنون تحقیقات فراوانی به بررسی جنبه‌های گوناگون فضای باز شهری پرداخته‌اند، ولی هیچ‌یک به‌طور خاص قابلیت تبدیل فضای باز اداره‌های دولتی به فضای باز شهری را مورد ارزیابی قرار نداده‌اند. پژوهش حاضر با محور قراردادن افزایش فضای باز شهری رشت، علاوه بر بررسی ویژگی‌های کالبدی فضایی آن‌ها در جهت اصلی شهر، به دنبال سنجش فضای باز اداره‌های دولتی در راستای ایجاد فضای باز شهری و افزایش تعاملات اجتماعی شهروندان است.

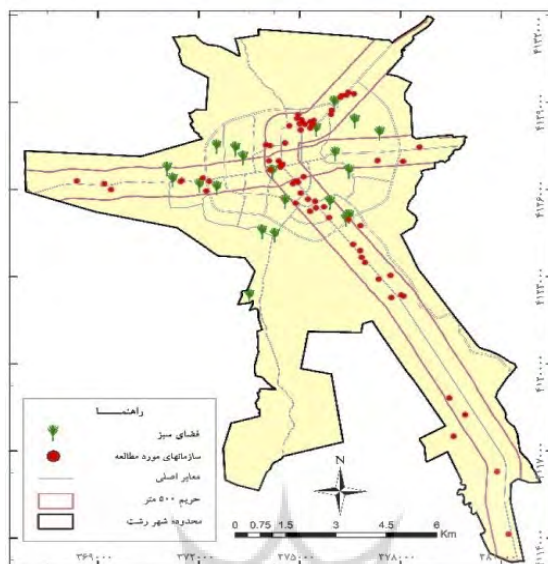
سؤال‌ها و فرضیه‌ها

پژوهش حاضر قصد دارد تا با توجه به هدف اصلی پژوهش، به سؤال‌های زیر پاسخ دهد:

پراکندگی اداره‌ها و سازمان‌های دارای فضای باز قابل‌استفاده در محدوده مورد مطالعه چگونه است؟
رتبه‌بندی اداره‌ها براساس فضاهای باز قابل‌استفاده برای عموم چگونه است؟

روش تحقیق

روش پژوهش در این مطالعه توصیفی-تحلیلی با ماهیت کاربردی است که برای گردآوری داده‌ها از روش

شکل ۱: محدوده مورد مطالعه

تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۶

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

- تعریف فضا

فضا، عینیتی حاصل از نقش‌پذیری و اثرگذاری افراد و گروه‌های انسانی در مکان و پیامد عملکردهای متعامل دو محیط اجتماعی- اقتصادی و طبیعی- اکولوژیک (سعیدی، ۱۳۸۷: ۶۱۴) با مقوله‌ای کلی و فلسفی است که بر مجموعه‌ای از روابط بین عناصر و کیفیت و حجم این روابط دلالت می‌کند. از آنجایی که فضا دائماً در حال تغییر و تحول است، دارای دو بُعد مکان و زمان است (شکوهی، ۱۳۸۲: ۱۵۸). فضا مقوله‌ای بسیار عام دارد که کل جهان هستی را پر می‌کند و ما را در طول زندگی احاطه کرده‌است. فضا می‌تواند چنان نازک و وسیع به نظر آید که احساس وجود بعد از بین برود و یا چنان مملو از وجود سه بُعدی باشد که به هر چیز در حیطه خود مفهوم خاصی ببخشد (سعیدینیا، ۱۳۸۳: ۲۱). فضا در حقیقت به مفهوم توزیع فضایی و زمانی فعالیت‌هاست؛ یعنی اینکه چه فعالیتی در چه زمانی و در کدام فضا می‌تواند اتفاق بیفتد. آنچه در این مورد از نظر اهمیت در

رشت جزء کوچکی از جلگه گیلان است که در دشتهای جنوبی دریای خزر واقع شده‌است. آب و هوای مساعد، خاک مناسب و بارش کافی، پتانسیل خوبی برای کشاورزی و توسعه فضاهای سبز در شهر و اطراف آن ایجاد کرده‌است (طرح جامع رشت، ۱۳۸۶: ۷). استخوان‌بندی و ساختار شهر از دوره قاجاریه در دو جهت عمده ارتباطی از شرق به غرب و تقریباً از شمال به جنوب شکل گرفته‌است. مسیر شمالی- جنوبی از یک سو به طرف تهران و قزوین و از سوی دیگر به بندر پیربازار اتصال می‌یابد. در جهت شرقی- غربی نیز راه ارتباطی اصلی از بازار گذشته و در شرق به لاهیجان و در غرب به فومن اتصال می‌یابد (طرح جامع شهر رشت- جلد دوم، ۱۳۸۶: ۸). در پژوهش حاضر، فاصله ۵۰۰ متری از خط آکس دو محور اصلی و پرتدد شهر برای بررسی فضای باز اداره‌ها در نظر گرفته شده‌است. طول این معابر در مجموع ۳۶/۳ متر و به‌طور متوسط دارای عرض ۲۸ متر هستند (شکل ۱).

هرگونه فضایی را در شهر نمی‌توان فضای شهری دانست؛ بلکه ارتباطات ویژه بصری و حرکتی در فضایی با خصوصیات گفته‌شده موجب فضای شهری است (توسلی و بنیادی، ۱۳۹۳: ۱۷). فضاهای شهری به دو حالت کلی فضاهای شهری ایستا و فضاهای شهری پویا تقسیم‌بندی می‌شوند:

میادین از جمله فضاهای شهری ایستا و محل توقف و مکث محسوب می‌شوند که با فضاهای شهری پویا و حرکتی (فضاهای کریدوری و حرکتی) در نقاط مختلف شهر ارتباط پیدا می‌کنند. هر دو سیستم این فضاهای شهری، سلسله‌مراتب خاص خود را دارند. فضاهای کریدور گونه حرکتی نیز شامل بزرگراه‌های شهری، شریان‌های درجه ۱، ۲، ۳، ۴، کوچه‌ها و بن‌بست‌های شهر و فضاهای ایستای شهری شامل میادین بزرگ تجمع شهری است (رفیعیان و حسین‌پور، ۱۳۹۰: ۷۶-۷۵). از جمله فضاهای شهری ایستا که در نقاط مختلف شهر وجود دارد می‌توان به فضاهای باز شهری اشاره کرد.

- فضاهای باز

فضاهای باز شهری به فضاهایی گفته می‌شود که داخل محدوده اراضی شهر واقع شده و دارای کاربری تعریف‌شده باشد. این فضا باید قابل دسترسی بوده و توسط یک نهاد مسئول اداره شود یا تحت نظارت باشد (Woolley, 2003). اصطلاح فضای باز احتمالاً برای نخستین بار در سال ۱۸۳۳م در انگلستان مورد استفاده قرار گرفت. نخستین تعریف از فضای باز در قرن بیستم عبارت است از حاصل نوعی پنداشت «تهی» از فضا یا هر آنچه از باقیمانده احجام «پر» قابل تصور است (مظفر و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۴). تاکنون تعاریف متفاوتی در جوامع مختلف از فضای باز ارائه شده‌است، این تعاریف ممکن است دربرگیرنده فهرستی از منابع خاص همچون میدان، راه‌های سبز و حتی گورستان باشد. بعضی از

درجه اول قرار دارد، مشخص کردن فضاهای عمومی، نیمه‌عمومی و خصوصی است. پس از آن می‌توان فضاهای پیاده را از سواره، فضاهای محل توقف را از فضاهای محل عبور، فضاهای محل عبور کند را از فضاهای عبور سریع و غیره جدا کرد. این کار می‌تواند تا حد لزوم ادامه یابد. علاوه بر آن، گاهی تفکیک زمانی فضاها و فعالیت‌ها نیز به دلیل تراکم و ناسازگاری فعالیت‌ها ضروری می‌نماید (بحرینی، ۱۳۹۳: ۳۱۳)؛ به عبارت دیگر، هر فعالیت و رفتار، حریم و قلمروی خاص خود را دارد و متقابلاً هر فضا نیز دارای حریم و حرمت خاص خود است (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۷۶).

- فضای شهری

فضاهای شهری، از عناصر ساخت فضایی شهر است که همراه با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به وجود می‌آید، شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود. این عنصر که فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی یا سیاسی همواره در آن جریان داشته، همیشه با قلب تاریخ شهر تپیده و سرگذشت شهر را رقم زده‌است (توسلی و بنیادی، ۱۳۹۳: ۷). این فضاها درحقیقت به مفهوم صحنه‌ای است که فعالیت‌های عمومی زندگی شهری در آن‌ها به وقوع می‌پیوندند. خیابان‌ها، میادین و پارک‌های یک شهر فعالیت‌های انسانی را شکل می‌دهند. این فضاهای پویا در مقابل فضاهای ثابت و بی‌تحرك محل کار و سکونت، اجزاء اصلی و حیاتی یک شهر را تشکیل داده، شبکه‌های حرکت، مراکز ارتباطی و فضاهایی عمومی بازی و تفریح را در شهر تأمین می‌کنند. در سال‌های اخیر توجه به فضاهای شهری در همه‌جا رواج یافته و فضاهایی از قبیل پارک، مجموعه‌های پیاده، باغچه، محورهای پیاده‌روی برای استفاده‌های مختلف مردم ساخته شده‌است (بحرینی، ۱۳۷۷: ۳۱۳). این نکته درخور توجه است که

- تقسیم‌بندی‌های فضای باز شهری

در زمینه گونه‌شناسی و انواع فضاهای باز شهری، تقسیم‌بندی‌های متفاوتی از این فضاها وجود دارند که بر پایه نوع مالکیت، استفاده‌کنندگان از آن‌ها، نوع کاربرد یا شیوه عملکرد ارائه شده‌اند. بر این اساس فضاهای باز شهری به سه دسته کلی تقسیم‌بندی می‌شوند:

- فضاهای باز شهری وابسته به شهر

- فضای باز شهری محله‌ها

- فضاهای باز شهری خانه‌ها (Woolley, 2003).

هر کدام از این فضاها به انواع متعددی تقسیم می‌شوند و فضاهای باز اداره‌ها جزء فضاهای نیمه‌عمومی و باز وابسته به شهر با بازدهی اکولوژیک و تعداد محدود استفاده‌کنندگان هستند (رحیمی، ۱۳۸۹: ۱۰۶).

در یک دسته‌بندی کلان‌تر، تنکل (۱۹۶۳) دو دسته از فضاهای باز شهری را شناسایی می‌کند:

۱- فضاهای باز مورد استفاده شهر که دارای عملکردهای تفریحات، جریان رفت‌وآمد و مانند آن‌ها، چشم‌انداز و تأمین احساسات انسانی (حس خلوت، انزوا و فراخی) هستند و به تناسبات و نیازهای انسانی در هر دو بُعد فیزیکی و روان‌شناختی آن توجه دارد.

۲- فضاهای باز شکل‌دهنده به شهر که دارای دو عملکرد هستند: تأمین خدمات شهری (تأمین آب موردنیاز و جلوگیری از سیلاب به‌واسطه جمع‌آوری آب‌های سطحی و ایجاد منطقه‌ای ایمن) و کمک به شکل‌گیری الگوی توسعه شهری با ایجاد فضا میان ساختمان‌ها یا محله‌ها، فضایی برای هدایت توسعه و زمین حفاظت‌شده برای آینده (Tenkel, 1963).

- فضای سبز شهری

فضاهای سبز شهری، بخشی از فضاهای باز شهری و نوعی از سطوح کاربری زمین شهری با پوشش‌های گیاهی انسان‌ساخت و بازدهی اجتماعی و اکولوژیکی

جوامع ممکن است دیدگاه گسترده‌ای را برگزینند؛ برای نمونه هر زمینی که خالی از کاربری مسکونی، اداری، تجاری یا صنعتی باشد. چه بسا دیگر جوامع این تعریف را تنها به آن مناطقی محدود کنند که مشمول برنامه حفاظت از مناطق تحت پوشش قانون می‌شود (محمدزاده، ۱۳۹۰: ۳۰). فضاهای باز شهری علاوه بر فراهم کردن نور، هوا و کلاً تنفس شهر، بیش از اجزا و عناصر دیگر در فرم‌دهی و ارتباط نواحی و مناظر مختلف و اجرای پروژه‌های شهری مؤثر بوده و همچنین در شکل‌گیری چشم‌اندازها، خوشایندبودن فعالیت‌ها و فضاها، درک شهروندان از شهر و کلاً توسعه فضاهای تفریحی و گردشگری بسیار مفید هستند (محمدزاده، ۱۳۹۰: ۳۱). این فضاها، هر روزه انسان‌های ناآشنا را به آشنا تبدیل کرده و محلی برای روابط گروهی و اجتماعی افراد فراهم می‌آورد (تولایی، ۱۳۸۲: ۱۱۰) و محلی برای سیاست، مذهب، داد و ستد، ورزش، فضایی برای هم زیستی مسالمت‌آمیز و برخورد‌های غیرشخصی هستند (مشیری و همکاران، ۱۳۹۰: ۵). آنچه در فضای باز اهمیت زیادی دارد، میزان قابلیت دسترسی عموم مردم بدان است (مظفر و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۶).

با توجه به اهمیت حفاظت و بهبود استانداردهای زندگی نسل‌های موجود و آینده در شهرها و به خصوص مجموعه‌های بزرگ شهری و توانایی فضاهای باز شهری در برقراری توازن هزینه‌های موجود و متصور زیست محیطی، توجه به این مهم در فضاهای متراکم ساخته شده از اهمیت فراوانی برخوردار است. با توجه به رشد بی‌رویه شهری و فشار وارده از سوی بخش ساختمان به بهانه محدودیت فضای آزاد ساخت‌وساز و جاذبه این عرصه‌ها برای سرمایه‌گذاری بزرگ‌ترین خطری است که حفاظت از فضاهای باز را تهدید می‌کند (سعیدی، ۱۳۸۷: ۶۱۷).

(پارک‌های محله‌ای، ناحیه‌ای و منطقه‌ای)، نوع مراجعه‌کنندگان، اندازهٔ بر فضای باز و تراکم جمعیت در محدودهٔ خدمات‌رسانی اداره‌ها در ۶۶ مرکز مورد مطالعه (به‌عنوان شاخص‌ها) شناسایی و سپس اهمیت آن‌ها نسبت به هم توسط پرسشنامهٔ مقایسات زوجی سنجیده شد و در نهایت با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی هریک از مراکز اداری نسبت به شاخص‌های فوق وزن‌دهی شدند.

- تعیین معیارها مساحت فضای باز اداره‌ها

مساحت فضای باز مراکز اداری مورد مطالعه با استفاده از نقشهٔ وضع موجود شهرداری رشت مشخص شد. به این ترتیب ۶/۰۶ درصد از اداره‌ها با فضای باز کمتر از ۲۵۰ مترمربع کمترین و ۳۶/۳۶ درصد از اداره‌ها با مساحت فضای باز بیشتر از ۵۰۰۰ مترمربع بیشترین فضای باز را در بین سایر اداره‌ها دارند (جدول ۱).

هستند. منظور از بازدهی اکولوژیکی، زیباسازی بخش‌های شهری، کاهش دمای محیط، تولید اکسیژن، افزایش نفوذپذیری خاک در مقابل انواع بارش و مانند این‌هاست و از دیدگاه حفاظت محیط زیست، فضاهای سبز شهری، بخش جاندار ساخت کالبدی شهر را تشکیل می‌دهد (پریزادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۲). وضعیت موجود شهرها به‌علت آلودگی‌های صنعتی و به‌ویژه حمل‌ونقل اتومبیل‌ها نه‌تنها ایجاد فضاهای سبز وسیع را می‌طلبد، بلکه الزام‌آور فضاهای وسیع و به‌هم‌پیوسته است که از این طریق موازنهٔ اکولوژیکی را در شهر برقرار می‌سازند (سعیدی، ۱۳۸۷: ۶۲۰).

بحث اصلی

برای سنجش و تعیین فضای باز قابل‌استفادهٔ مراکز اداری مورد مطالعه، سعی شده‌است تا معیارهایی انتخاب شوند که بیشترین تأثیر را در استفاده از فضای باز اداره‌ها داشته‌باشند؛ از این‌رو شاخص‌های مساحت فضای باز اداره‌ها، عرض معابر دسترسی، فاصله از فضای سبز

جدول ۱: مساحت فضای باز اداره‌ها

درصد اداره‌ها نسبت به کل	تعداد اداره‌ها	مساحت فضای باز (مترمربع)
۶/۰۶	۴	< ۲۵۰
۱۳/۶۴	۹	۲۵۰ - ۵۰۰
۷/۵۸	۵	۵۰۰ - ۱۰۰۰
۱۰/۶۱	۷	۱۰۰۰ - ۱۵۰۰
۹/۰۹	۶	۱۵۰۰ - ۲۰۰۰
۱۶/۶۷	۱۱	۲۰۰۰ - ۵۰۰۰
۳۶/۳۶	۲۴	> ۵۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

و پیاده در مجموع به‌عنوان عرض معابر در نظر گرفته شده‌است. بر این اساس مشخص شد که ۸۰/۳ درصد از اداره‌ها یک بر دارند و ۱۹/۷ درصد باقی‌مانده نیز دارای دو بر هستند. در اداره‌های تک بر، ۶/۰۶ درصد

- عرض معابر دسترسی به مراکز اداری

در بررسی مربوط به عرض معابر و تعداد آن‌ها، از لایهٔ بلوک آماری شهر رشت در سال ۱۳۹۰ استفاده شده‌است. لازم به ذکر است در این بررسی، عرض سواره

در این بین ۶۲ درصد از اداره‌ها دارای بر دوم، عرض (کمترین) از آن‌ها در پیاده‌راه رشت، ۳۶/۳۶ درصد (بیشترین) در معابر با عرض ۱۵-۲۵ متر واقع شده‌اند. معبر کمتر از ۱۵ متر دارند (جدول ۲).

جدول ۲: عرض معابر دسترسی در اداره‌های مورد مطالعه

عرض معابر (متر مربع)	تعداد اداره‌های دارای بر اصلی	درصد اداره‌های دارای بر اصلی	تعداد اداره‌های دارای بر دوم	درصد اداره‌های دارای بر دوم
پیاده‌راه	۴	۶/۰۶	۰	۰
< ۱۵	۹	۱۳/۶۴	۶۲	۹۳/۹۴
۱۵-۲۵	۲۴	۳۶/۳۶	۲	۳/۰۳
۲۵-۴۰	۱۸	۲۷/۲۷	۲	۳/۰۳
> ۴۰	۱۱	۱۶/۶۷	۰	۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

- فاصله از فضای سبز

در این مرحله، فضاهای سبز شهری با توجه به مساحتشان به سه دسته پارک‌های محله‌ای، ناحیه‌ای و منطقه‌ای گروه‌بندی شدند و سپس فاصله اقلیدسی مراکز اداری تا نزدیک‌ترین پارک موجود بررسی شد (جدول ۳).

جدول ۳: فاصله مراکز اداری از فضاهای سبز شهری

فاصله (متر)	تعداد اداره‌ها	درصد اداره‌ها نسبت به کل
۰	۱۰	۱۵/۲
۵۰-۲۰۰	۷	۱۰/۶
۲۵۰-۵۰۰	۱۵	۲۲/۷
۵۰۰-۱۰۰۰	۱۴	۲۱/۲
۱۰۰۰-۱۵۰۰	۲	۳
> ۱۵۰۰	۱۸	۲۷/۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

- نوع مراجعه‌کنندگان

در دسته‌بندی مراجعه‌کنندگان به مراکز اداری، اداره‌های «استانداری گیلان» و «فرمانداری شهرستان رشت» به دلیل حضور چهره‌های سیاسی استان، به عنوان مراکز امنیتی و اداره‌های «بهبیستی» و «بنیادشهید و امور ایثارگران» نیز به دلیل حضور ارباب رجوع با شرایط جسمانی خاص، به صورت جداگانه دسته‌بندی شده‌اند. به این ترتیب مراکز خدمات‌رسانی مانند اداره‌های «آب

و برق» و ... به دلیل برطرف کردن نیازهای روزمره شهروندان به‌عنوان مراکزی با مراجعه‌کننده روزانه؛ اداره‌هایی مانند «آتش‌نشانی»، «دخانیات» و «شرکت ملی فرآورده‌های نفتی» فاقد مراجعه‌کننده و اداره‌هایی مانند «منابع طبیعی»، «جهاد کشاورزی» و ... مراجعه‌کنندگان کمتری نسبت به سایر اداره‌ها دارند (جدول ۴).

جدول ۴: دسته‌بندی مراجعه‌کنندگان به مراکز اداره‌ها

نوع مراجعه‌کنندگان	تعداد اداره‌ها	درصد اداره‌ها نسبت به کل
امنیتی	۳	۴/۵۵
مراجعه‌کننده خاص	۲	۳/۰۳
عدم مراجعه‌کننده	۸	۱۲/۱۲
مراجعه‌کننده کم	۲۹	۴۳/۹۴
مراجعه‌کننده روزانه	۲۴	۳۶/۳۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

- تراکم جمعیت

محدوده‌هایی با تراکم کم (۶۰-۱۵۰ نفر در هکتار)، ۳۷/۸۸ درصد از آن‌ها در نواحی با تراکم خیلی کم (کمتر از ۶۰ نفر در هکتار) و در نهایت ۱۲/۱۲ درصد از آن‌ها در نواحی با تراکم متوسط (۱۵۰-۳۰۰ نفر در هکتار) قرار دارند (جدول ۵).

در این مرحله، با استفاده از اطلاعات جمعیتی بلوک آماری سال ۱۳۹۰ شهر رشت و لایه مراکز اداری و ابزارهای GIS، تراکم جمعیت محدوده‌هایی که مراکز اداری مورد مطالعه در آن‌ها مستقر هستند، محاسبه شده‌است. بر این اساس ۵۰ درصد از مراکز اداری در

جدول ۵: مشخصات جمعیتی مراکز اداری مورد مطالعه

تراکم (واحد: نفر در هکتار)			تعداد	درصد
متوسط (۱۵۰-۳۰۰)	کم (۶۰-۱۵۰)	خیلی کم (کمتر از ۶۰)		
۸	۳۳	۲۵	تعداد اداره‌ها	
۱۲/۱۲	۵۰	۳۷/۸۸	درصد اداره‌ها نسبت به کل	

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

- اندازه بر فضای باز

و بر این اساس مشخص شد ۶۵/۲ درصد از آن‌ها بر کمتر از ۵۰ متر دارند (جدول ۶).

مقدار بر فضای باز اداره‌های مورد مطالعه پس از اندازه‌گیری با ابزارهای GIS به چهار دسته تقسیم شدند

جدول ۶: اندازه بر فضای باز اداره‌های مورد مطالعه

مقدار بر (واحد: متر)				تعداد	درصد
> ۲۰۰	۱۰۰-۲۰۰	۵۰-۱۰۰	< ۵۰		
۶	۶	۱۱	۴۳	تعداد اداره‌ها	
۹/۱	۹/۱	۱۶/۷	۶۵/۲	درصد اداره‌ها نسبت به کل	

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

محدوده خدمات‌رسانی هریک از سازمان‌های مورد مطالعه است. پس از تعیین معیارها میزان اهمیت آن‌ها نسبت به یکدیگر با استفاده از پرسشنامه مقایسات زوجی و ۱۰ نفر از استادان رشته‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی مشخص شد و در ادامه وزن هر معیار با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice با میزان سازگاری ۰/۰۷ محاسبه شد. بر این اساس معیار نوع مراجعه‌کنندگان با رتبه ۰/۲۷۴ بیشترین و معیار فاصله از فضای سبز با رتبه ۰/۴۸ کمترین وزن را بین معیارهای مورد بررسی کسب کردند (جدول ۷).

رتبه‌بندی اداره‌های شهر رشت براساس معیارهای فضای باز اداره‌ها

اولین قدم در جهت تعیین فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی، ایجاد یک ساختار سلسله‌مراتبی از موضوع مورد مطالعه است که در آن اهداف، معیارها، گزینه‌ها و ارتباط بین آن‌ها نشان داده می‌شود. بر این اساس با توجه به شکل شماره ۲، هدف رتبه‌بندی فضاهای باز قابل‌استفاده اداری شهر رشت براساس معیارهای مساحت فضای باز اداره‌ها، عرض معابر دسترسی، فاصله از فضای سبز، نوع مراجعه‌کنندگان، اندازه بر فضای باز و تراکم جمعیت در

جدول ۷: ضریب اهمیت شش معیار فضای باز قابل استفاده اداره‌ها

وزن	معیار
۰/۲۷۴	نوع مراجعه‌کننده
۰/۲۶۶	اندازه بر
۰/۱۵۳	عرض معبر
۰/۱۵۴	تراکم جمعیت
۰/۱۱۴	مساحت فضای باز
۰/۰۴۸	فاصله از فضای سبز
Inconsistency=0.07	

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

هریک از معیارها تعیین شد. وزن‌هایی که برای هر کدام از معیارها به دست آمده، در جدول ۸ نشان داده شده است. با توجه به جدول زیر، امتیاز به دست آمده هر یک از اداره‌ها نسبت به معیارهای مختلف متفاوت بوده و از نظر هر شاخص، اولویت‌بندی تفاوت نسبت به

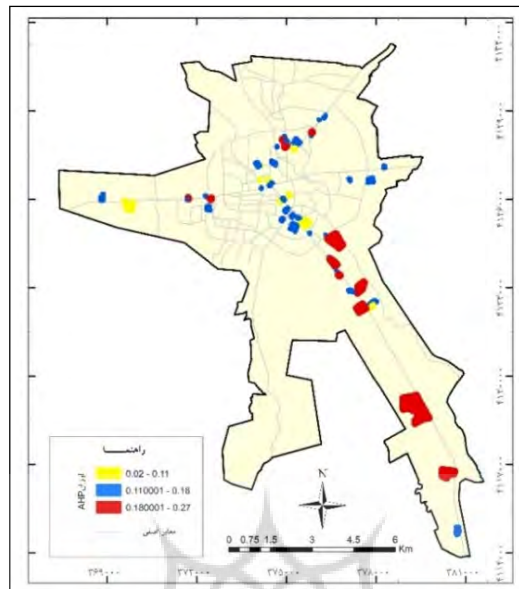
تحلیل سلسله‌مراتبی

در این مرحله پس از ساخت نمودار سلسله‌مراتبی و ضریب اهمیت معیارها، ۶۶ مرکز اداری مورد مطالعه با توجه به شش معیار در نرم‌افزار Expert Choice رتبه‌بندی شدند، سپس ضریب اهمیت گزینه‌ها نسبت به

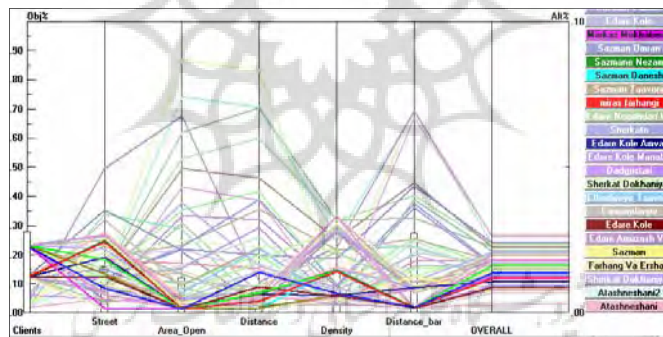
فاضلاب»، «آموزش و پرورش منطقه ۱»، «اداره کل مخابرات استان گیلان»، «آتش‌نشانی»، «برق منطقه‌ای»، «سازمان امور مالیات و دارایی»، «شهرداری مرکز رشت»، «شرکت توزیع برق استان گیلان»، «مخابرات شماره ۸»، «اتحادیه تعاونی مرغداران»، «سازمان تعاون روستایی»، «بنیاد مسکن انقلاب اسلامی»، «اداره کل منابع طبیعی» و «ترمینال اتوبوسرانی رشت» است. تا این مرحله از مطالعه، ضرایب اهمیت هر یک از معیارها نسبت به هدف مطالعه و همچنین ضرایب اهمیت گزینه‌ها (اداره‌ها) نسبت به هر یک از معیارها تعیین شده‌است. حال باید از تلفیق ضرایب اهمیت معیارها نسبت به هدف و گزینه‌ها نسبت به هر کدام از معیارها، امتیاز نهایی هر یک از گزینه‌ها تعیین شود. همان‌طور که در جدول شماره ۸ مشخص شده‌است، نتیجه مطالعات نشان می‌دهد که «اداره برق» بیشترین رتبه را در رابطه با وزن نهایی معیارها به خود اختصاص داده و کمترین رتبه مربوط به «اداره آتش‌نشانی» است (جدول ۸). در شکل ۲ رتبه نهایی هر کدام از اداره‌ها مشخص شده‌است؛ بر این اساس اداره‌هایی که با رنگ زرد نشان داده شده‌اند، کمترین رتبه را در رابطه با معیارهای فوق و اداره‌هایی که به رنگ قرمز نشان داده شده‌اند، بیشترین رتبه را دارا بوده‌اند (شکل ۳).

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده، نمودار تجزیه و تحلیل و وزن نهایی شاخص‌ها و معیارهای پژوهش در شکل ۳ نمایش داده شده‌است.

شاخص‌های دیگر وجود دارد. بر این اساس در رابطه با معیار «مساحت فضای باز اداره‌ها»، بیشترین رتبه مربوط به اداره «مرکز تحقیقات هواشناسی کشاورزی استان گیلان» و کمترین رتبه مربوط به اداره‌های «شهرداری منطقه ۵»، «سازمان میراث فرهنگی»، «اداره کل تأمین اجتماعی»، «اداره کل هواشناسی»، «بنیاد مسکن شهرستان رشت» و «مرکز مخابرات شهدا» است. در رابطه با معیار «عرض معابر دسترسی»، بیشترین رتبه مربوط به «شرکت ملی فرآورده‌های نفتی» و کمترین رتبه مربوط به «شهرداری رشت»، «اداره پست»، «اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی» و «مرکز مخابرات شهدا» است. در رابطه با معیار «نوع مراجعه‌کنندگان»، بیشترین رتبه مربوط به «ترمینال اتوبوسرانی رشت» و کمترین رتبه مربوط به «سازمان آتش‌نشانی»، «شرکت دخانیات گیلان»، «مرکز رادیویی»، «شرکت دخانیات» و «تأسیسات هواشناسی» است. در رابطه با معیار «فاصله از فضای سبز»، بیشترین رتبه مربوط به «مرکز تحقیقات هواشناسی کشاورزی استان گیلان» و کمترین رتبه مربوط به سازمان‌های «آتش‌نشانی»، «دانش‌آموزی»، «اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی»، «بنیاد مسکن شهرستان رشت»، «مرکز مخابرات شهدا»، «شهرداری رشت»، «اداره پست»، «بنیاد شهید استان گیلان» و «سازمان تأمین اجتماعی» است. همچنین در معیار «تراکم جمعیت»، بیشترین رتبه مربوط به اداره‌های «راه و شهرسازی»، «برق»، «اداره کل بنیاد شهید و امور ایثارگران»، «شهرداری ناحیه ۳» و «راه و ترابری» و کمترین رتبه مربوط به «فرمانداری شهر رشت»، «اداره کل آب و

شکل ۲: پراکندگی اداره‌های دولتی شهر رشت براساس وزن نهایی فضاهای باز قابل استفاده تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۶

شکل ۳: وزن نهایی شاخص‌ها و معیارهای پژوهش تهیه و ترسیم: نگارندگان، ۱۳۹۶

جدول ۸: اوزان اداره‌های مورد مطالعه براساس معیارهای موردنظر

ردیف	سازمان‌های مورد مطالعه	اوزان به‌دست‌آمده				
		مساحت فضای باز	عرض معابر دسترسی	نوع مراجعه‌کنندگان	فاصله از فضای سبز	تراکم جمعیت
نهایی	عرض بر	تراکم جمعیت	فاصله از فضای سبز	نوع مراجعه‌کنندگان	عرض معابر دسترسی	مساحت فضای باز
۱	شهرداری منطقه ۵	۰/۰۱	۰/۰۹	۰/۲۳	۰/۱۴	۰/۰۷
۲	سازمان میراث فرهنگی	۰/۰۱	۰/۲۴	۰/۱۲	۰/۰۴	۰/۱۴
۳	اداره کل تأمین اجتماعی گیلان	۰/۰۱	۰/۱۸	۰/۲۳	۰/۰۷	۰/۱۴
۴	اداره کل هواشناسی	۰/۰۱	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۰۹	۰/۰۶
۵	بنیاد مسکن شهرستان رشت	۰/۰۱	۰/۱۳	۰/۲۳	۰/۰۲	۰/۰۶
۶	مرکز مخابرات شهدا	۰/۰۱	۰/۰۲	۰/۲۳	۰/۰۲	۰/۰۶
۷	سازمان نظام مهندسی ساختمان	۰/۰۲	۰/۲۵	۰/۱۲	۰/۰۷	۰/۱۵
۸	سازمان دانش‌آموزی	۰/۰۲	۰/۲۵	۰/۱۲	۰/۰۲	۰/۱۵
۹	اداره کل اموال و املاک گیلان	۰/۰۲	۰/۱۹	۰/۱۲	۰/۰۶	۰/۰۶
۱۰	شرکت فرآورده‌های نفتی	۰/۰۲	۰/۰۹	۰/۱۲	۰/۰۴	۰/۱۵
۱۱	شهرداری رشت	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۲۳	۰/۰۲	۰/۱۵
۱۲	اداره پست	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۲۳	۰/۰۲	۰/۱۵
۱۳	اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۱۲	۰/۰۲	۰/۰۵
۱۴	سازمان آتش‌نشانی	۰/۰۲	۰/۲۶	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۰۵
۱۵	آتش‌نشانی	۰/۰۲	۰/۱۱	۰/۰۲	۰/۰۵	۰/۰۵
۱۶	شهرداری ناحیه ۳	۰/۰۲	۰/۰۶	۰/۲۳	۰/۰۶	۰/۳۳
۱۷	اداره برق	۰/۰۳	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۰۴	۰/۳۳
۱۸	اداره کل بنیاد شهید و امور ایثارگران	۰/۰۳	۰/۱۴	۰/۲۳	۰/۰۴	۰/۳۳
۱۹	اداره راه و ترابری	۰/۰۳	۰/۱۷	۰/۱۲	۰/۰۸	۰/۳۳
۲۰	اداره راه و شهرسازی	۰/۰۳	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۰۳	۰/۳۳
۲۱	سازمان حج و اوقاف	۰/۰۴	۰/۲۲	۰/۱۲	۰/۰۷	۰/۳۱
۲۲	دادگستری	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۰۶	۰/۰۳	۰/۳۱
۲۳	سازمان بنیاد شهید استان گیلان	۰/۰۴	۰/۲۷	۰/۲۳	۰/۰۲	۰/۰۵
۲۴	سازمان تأمین اجتماعی شعبه ۲	۰/۰۴	۰/۰۵	۰/۲۳	۰/۰۸	۰/۲۸
۲۵	سازمان تأمین اجتماعی شعبه ۱	۰/۰۴	۰/۱۸	۰/۲۳	۰/۰۲	۰/۰۵
۲۶	اداره پست استان گیلان	۰/۰۴	۰/۲۲	۰/۲۳	۰/۰۸	۰/۲۹
۲۷	اداره کار و امور اجتماعی	۰/۰۵	۰/۲۸	۰/۱۲	۰/۰۶	۰/۱۶
۲۸	سازمان عمران شهرداری	۰/۰۵	۰/۱۵	۰/۱۲	۰/۰۵	۰/۱۶
۲۹	اداره کل آموزش و پرورش	۰/۰۵	۰/۱۵	۰/۱۲	۰/۱۴	۰/۰۸
۳۰	اداره نگهداری و نوسازی راه و ساختمان	۰/۰۵	۰/۰۴	۰/۱۲	۰/۰۱	۰/۲۱
۳۱	مرکز مخابرات	۰/۰۵	۰/۱۵	۰/۲۳	۰/۰۷	۰/۲۹
۳۲	مرکز مخابرات شماره ۶	۰/۱۱	۰/۱۱	۰/۲۳	۰/۱۸	۰/۲۹
۳۳	اداره کل ثبت اسناد	۰/۰۶	۰/۱۱	۰/۲۳	۰/۰۴	۰/۲۹
۳۴	سازمان مسکن و شهرسازی	۰/۰۶	۰/۲۴	۰/۲۳	۰/۰۶	۰/۱۶
۳۵	آموزش و پرورش منطقه ۱	۰/۰۶	۰/۰۸	۰/۱۲	۰/۰۶	۰/۰۳
۳۶	آتش‌نشانی	۰/۰۷	۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۰۷	۰/۰۳

ادامه جدول ۸

ردیف	سازمان‌های مورد مطالعه	اوزان به دست آمده				
		مساحت فضای باز	عرض معابر دسترسی	نوع مراجعه کنندگان	فاصله از فضای سبز	تراکم جمعیت
نهایی	عرض تر	تراکم جمعیت	فاصله از فضای سبز	نوع مراجعه کنندگان	عرض معابر دسترسی	مساحت فضای باز
۳۷	اتحادیه تعاونی‌های مرغداران	۰/۰۷	۰/۱۷	۰/۱۲	۰/۲۲	۰/۰۳
۳۸	شرکت توزیع برق استان گیلان	۰/۰۸	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۱۷	۰/۰۳
۳۹	فرمانداری شهرستان رشت	۰/۰۹	۰/۳۲	۰/۰۶	۰/۰۳	۰/۰۸
۴۰	سازمان تعاون روستایی	۰/۰۹	۰/۲۳	۰/۱۲	۰/۲۲	۰/۰۳
۴۱	مخابرات شماره ۸	۰/۱	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۲	۰/۰۳
۴۲	سازمان امور مالیاتی و دارایی	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۰۹	۰/۰۳
۴۳	اداره کل مخابرات استان گیلان	۰/۱۳	۰/۲۵	۰/۲۳	۰/۰۶	۰/۰۳
۴۴	اداره کل آب و فاضلاب	۰/۱۴	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۰۳	۰/۱۱
۴۵	برق منطقه‌ای	۰/۱۵	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۰۷	۰/۰۳
۴۶	اداره کل منابع طبیعی گیلان	۰/۱۵	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۲۹	۰/۰۳
۴۷	بنیاد مسکن انقلاب اسلامی	۰/۱۶	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۲۶	۰/۰۳
۴۸	شهرداری مرکز رشت	۰/۱۷	۰/۱۸	۰/۲۳	۰/۱۵	۰/۰۳
۴۹	اداره استاندارد و تحقیقات	۰/۲۱	۰/۳۵	۰/۱۲	۰/۰۳	۰/۲۸
۵۰	شرکت سهامی آب منطقه‌ای استان گیلان	۰/۲۲	۰/۱۲	۰/۲۳	۰/۲	۰/۱۹
۵۱	استاندارداری گیلان	۰/۲۲	۰/۱۹	۰/۰۷	۰/۱۴	۰/۲۶
۵۲	ایستگاه تحقیقاتی آب و خاک سابق	۰/۲۳	۰/۱۲	۰/۱۲	۰/۳۹	۰/۱
۵۳	اتحادیه صنف میدان تره‌بار	۰/۲۳	۰/۱۹	۰/۱۲	۰/۳۶	۰/۲۲
۵۴	شرکت دخانیات گیلان	۰/۲۵	۰/۱۹	۰/۰۲	۰/۲۳	۰/۲۲
۵۵	مرکز رادیویی	۰/۲۹	۰/۳۴	۰/۰۲	۰/۰۳	۰/۲۲
۵۶	جهاد کشاورزی	۰/۳۱	۰/۰۷	۰/۱۲	۰/۰۷	۰/۳
۵۷	اداره آموزش و تحقیقات مخابرات	۰/۳۴	۰/۰۷	۰/۱۲	۰/۳۲	۰/۲۶
۵۸	پژوهشکده بیوتکنولوژی	۰/۳۵	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۴۲	۰/۰۹
۵۹	شرکت دخانیات	۰/۳۸	۰/۱۳	۰/۰۲	۰/۱۶	۰/۰۹
۶۰	ترمینال اتوبوسرانی رشت	۰/۴۳	۰/۰۷	۰/۲۴	۰/۳۹	۰/۰۳
۶۱	سازمان جهاد کشاورزی گیلان	۰/۴۹	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۴۶	۰/۲۵
۶۲	مرکز هواشناسی کشاورزی	۰/۵۳	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۶	۰/۳۲
۶۳	مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی گیلان	۰/۶۲	۰/۱۳	۰/۱۲	۰/۷	۰/۳۲
۶۴	شرکت ملی فرآورده‌های نفتی	۰/۶۸	۰/۴۹	۰/۰۳	۰/۱۱	۰/۲۲
۶۵	تأسیسات هواشناسی	۰/۷۴	۰/۱۳	۰/۰۲	۰/۷۱	۰/۲۶
۶۶	مرکز تحقیقات هواشناسی کشاورزی استان گیلان	۰/۸۷	۰/۱۳	۰/۱۳	۰/۸۳	۰/۰۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

نتیجه

فضاهای باز شهری بسترساز روابط اجتماعی و تعاملات شهروندان است که تأثیر بسزایی در ارتقای سلامت شهروندان دارد؛ از این رو شناسایی پتانسیل‌های مختلف شهری در جهت افزایش این‌گونه فضاها از ضرورت‌های برنامه‌ریزی و مدیریت شهری است. در این راستا استفاده از فضاهای باز عمومی و نیمه‌عمومی مانند فضای باز اداره‌های دولتی، در صورت همکاری آن‌ها می‌توانند نقش مهمی در افزایش فضاهای باز در شهرها ایفا کنند. شهر رشت به دلیل گسترش روزافزون خود با نقصان فضاهای باز شهری روبه‌رو بوده‌است. بر این اساس، نتیجه بررسی‌ها نشان می‌دهد ۶۶ سازمان دولتی شهر رشت از توزیع فضایی یکسانی در سطح شهر برخوردار نبوده‌اند و تمرکز آن‌ها در نواحی مرکزی شهر بیش از سایر نقاط شهر به چشم می‌خورد. از آنجایی نواحی مرکزی شهر به‌عنوان اصلی‌ترین هسته شهر، کانون انواع فعالیت‌ها و کاربری‌های شهری است و تراکم جمعیت در این نقطه از شهر بیش از سایر نقاط است؛ به همین دلیل لزوم شکل‌گیری فضاهای باز در این نواحی بیشتر از سایر نقاط احساس می‌شود.

با توجه بدین موارد، از جمله معیارهای تأثیرگذار بر فضای باز قابل‌استفاده اداره‌ها، مساحت فضای باز سازمان‌های موردنظر است که هرچه مساحت فضای باز اداره‌ها بیشتر باشد، می‌توان از قابلیت آن‌ها در جهت تبدیل به فضاهای باز شهری استفاده کرد. بر این اساس بیشترین درصد اداره‌های دولتی شهر رشت دارای فضای باز بالاتر از ۵۰۰۰ مترمربع هستند که بیشترین تعداد آن‌ها در قسمت ورودی شهر قرار دارند. در رابطه با معیار معابر دسترسی، بیشترین درصد عرض بر اصلی

معابر دسترسی، ۱۵ تا ۲۵ متر است و بیشترین درصد عرض معابر دسترسی بر دوم از ۱۵ متر کمتر است. با توجه به اینکه هرچه عرض معابر بر اصلی اداره‌ها بیشتر باشد، قابلیت تبدیل به فضای باز شهری بیشتر می‌شود؛ معیار فوق اثر مثبت در روند پژوهش دارد. از دیگر معیارهای مورد بررسی فاصله سازمان‌های مورد مطالعه از فضاهای سبز شهری است که بیشترین درصد اداره‌ها در فاصله بیش از ۱۵۰۰ متری از فضاهای سبز شهری قرار گرفته‌اند که با توجه به افزایش فاصله دسترسی بیشتر اداره‌ها از فضاهای سبز شهری، لزوم استفاده از پتانسیل فضاهای باز اداری و تبدیل آن به فضاهای باز شهری بیشتر احساس می‌شود. یکی دیگر از معیارهای تأثیرگذار بر فضای باز قابل استفاده اداره‌ها، نوع مراجعه‌کنندگان سازمان‌های موردنظر است که بیشترین درصد اداره‌ها، کمترین میزان مراجعه‌کننده را به خود اختصاص داده‌اند که این مسأله میزان اهمیت اداره‌های مورد مطالعه را در رابطه با قابلیت تبدیل به فضای باز کمتر می‌کند و بیشترین اولویت با اداره‌هایی است که ارباب رجوع بیشتری دارند. به عبارتی، هرچه تعداد مراجعه‌کنندگان به سازمان‌ها بیشتر باشد، اهمیت استفاده از فضاهای باز قابل‌استفاده آن‌ها و تبدیل به فضاهای باز شهری بیشتر می‌شود. از دیگر معیارهای مورد مطالعه برای بررسی این امر، تراکم جمعیت است. بیشترین درصد مراکز اداری در نواحی واقع شده‌اند که در آن تراکم کم جمعیتی ساکن هستند. در واقع ضرورت شکل‌گیری این‌گونه از فضاها بیشتر در نواحی پرجمعیت شهر احساس می‌شود. از جمله دیگر معیارهای تأثیرگذار در فضای باز قابل‌استفاده، اندازه بر فضای باز اداره‌هاست که هرچه میزان آن بیشتر باشد، موجب بالاتر رفتن

وزن کم، متوسط و زیاد مشخص می‌شود که ۱۶/۷ درصد از سازمان‌های مورد مطالعه پتانسیل کمی برای استفاده از فضاهای باز در جهت ایجاد مبلمان شهری و استفاده موقت رهگذران دارند. این در حالیست که ۶۲/۱ درصد از آن‌ها توان متوسطی در این زمینه دارند که بیشترین تعداد آن‌ها در محدوده‌هایی با تراکم بالا و متوسط شهر رشت قرار دارند. در نهایت ۲۱/۲ درصد از سازمان‌های مورد مطالعه توان بالایی در جهت تخصیص بخشی از فضای بازشان به فضای باز قابل‌استفاده شهروندان دارند که بیشترین تعداد آن‌ها در قسمت ورودی جنوبی شهر قرار دارند.

پیشنهادها

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، پیشنهادهایی برای بهبود وضعیت فضای باز شهری به‌ویژه شهر رشت ارائه می‌شود:

رفع موانع قانونی مدیریت شهری رشت در جهت هماهنگی با اداره‌های دارای رتبه بالاتر برای جلوگیری از کاهش فضاهای باز شهری در روند توسعه شهر؛ استفاده از سازمان‌های مستعد در مرکز شهر برای تبدیل به فضاهای باز شهری؛ برنامه‌ریزی در زمینه استفاده از پتانسیل‌های فضای باز اداره‌های دولتی در طرح جامع شهرهای جدید و اختصاص دادن زمین‌های بایر و بدون‌استفاده در نواحی شهر به‌منظور ساخت فضاهای باز شهری در شهرهای موجود.

درجه اهمیت شاخص موردنظر می‌شود؛ ولی بیشترین درصد اداره‌های دولتی شهر رشت بر فضای باز آن‌ها کمتر از ۵۰ متر است و به اندازه محل پارک خودرو تعبیه شده است و هیچ‌گونه تأثیری بر فضای باز قابل‌استفاده سازمان‌های موردنظر ندارند.

بر این اساس در این پژوهش با استفاده از تکنیک تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، اولویت‌های هر کدام از اداره‌های دولتی با توجه به معیارهای مرتبط با فضای باز قابل‌استفاده آن‌ها تعیین شد. با توجه بدین موارد مشخص شد که سازمان‌های دولتی که در نواحی اطراف شهر به‌خصوص نواحی جنوب و جنوب‌شرق شهر قرار گرفته‌اند، به‌دلیل ارزش زمین کمتر در این نواحی، فضاهای باز بیشتری را نسبت به نواحی مرکزی شهر به خود اختصاص داده‌اند و دارای رتبه بالاتری هستند و فقط تعداد معدودی از اداره‌ها در بخش مرکزی شهر، مستعد تبدیل بخشی از فضاهای باز خود به فضاهای باز شهری هستند. بر این اساس در بررسی رتبه نهایی اداره‌ها، با توجه به قرارگیری آن‌ها در بخش مرکزی شهر، «سازمان اداره برق» با رتبه ۰/۲۴ بالاترین رتبه را در این زمینه دارد. بعد از آن به‌ترتیب «اداره پست» با رتبه ۰/۲۳، «اداره کل بنیاد شهید» و «مرکز مخابرات» با رتبه ۰/۲۲ و «شهرداری ناحیه ۳» با رتبه ۰/۲۱ بالاترین رتبه‌ها را در زمینه کسب کرده‌اند.

در مجموع می‌توان گفت که اگر اوزان سازمان‌های مورد مطالعه را از نظر شاخص‌های تعیین‌شده بین بازه ۰/۰۲ تا ۰/۲۷ قرار دهیم، با دسته‌بندی آن‌ها به سه گروه

منابع

- سعیدی، عباس (۱۳۸۷). دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، وزارت کشور- سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- سعیدنیا، احمد (۱۳۸۳). فضاهای سبز شهری شهرداری، وزارت کشور. جلد سوم.
- شکوهی، حسین (۱۳۸۲). فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی، تهران. گیتاشناسی.
- طرح جامع رشت- جلد هفتم (۱۳۸۶). تجزیه و تحلیل و استنتاج از بررسی‌ها (سازمان فضایی- کالبدی). مهندسان مشاور طرح و کاوش، رشت: وزارت مسکن و شهرسازی- سازمان مسکن و شهرسازی استان گیلان.
- طرح جامع رشت- جلد دوم (۱۳۸۶). شناخت وضع موجود- شناسایی ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی، مهندسان مشاور طرح و کاوش، رشت: وزارت مسکن و شهرسازی- سازمان مسکن و شهرسازی استان گیلان.
- عبدالله زاده، سیده‌مهسا (۱۳۹۱). فضاهای باز شهری، عرصه پویای شهر. ماهنامه دانش‌نما. ۱۲۵-۱۱۹.
- فلاح، محمدصادق؛ مریم کلامی (۱۳۸۷)، تأثیر فضای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان، مدیریت شهری، ۹۸-۸۵.
- لینچ، کوین (۱۳۷۶). تئوری شکل خوب شهر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- قربانی، رسول؛ راضیه تیموری؛ نعیمه ترکمن‌نیا؛ علیرضا جدیدیان (۱۳۹۳). ارزیابی تغییر کاربری اراضی شهری در جهت ناپایداری توسعه سکونتگاه‌های شهری (مطالعه موردی: باغشهر مراغه طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۰)، مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، صفحات ۸۴-۷۳.
- بحرینی، سیدحسین (۱۳۹۳). تحلیل فضاهای شهری. تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- بحرینی، سیدحسین (۱۳۷۷). فرایند طراحی شهری، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۹). مبانی نظری و فرایند طراحی شهری، تهران: انتشارات شهیدی.
- پریزادی، طاهر؛ حجت شیخی؛ مریم ابراهیم پور (۱۳۹۱). مکان‌یابی فضای سبز شهری (پارک‌های درون‌شهری) با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی (مطالعه موردی: منطقه ۹ کلان‌شهر مشهد)، مجله علمی پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی ۱۳۴-۱۱۱.
- توسلی، محمود؛ ناصر بنیادی (۱۳۹۳). طراحی فضای شهری (فضاهای شهری و جایگاه آن‌ها در زندگی و سیمای شهری)، تهران. انتشارات شهیدی.
- تولایی، نوین (۱۳۸۲). فضای شهری و روابط اجتماعی- فرهنگی، مجله‌نامه پژوهش فرهنگی. ۱۴۰-۱۰۹.
- رفیعیان، مجتبی؛ سیدعلی حسین‌پور (۱۳۹۰). نظریه، شهر، فضا، مدیریت شهری، تهران. طحان.
- رفیعیان، مجتبی؛ علی‌اکبر تقوایی؛ مسعود خادمی؛ روجا علی‌پور (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای عمومی شهری، نشریه انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، صفحات ۴۳-۳۵.
- رحیمی، محسن؛ ابوالفضل مشکینی؛ صابر محمدپور؛ محمد سراسرکانرود (۱۳۸۹). ارزشیابی و تحلیل کاربری‌های شهر یا تأکید بر کاربری فضای سبز شهری شهر گلستان، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای. شماره ۱۵. ۱۱۵-۹۱.

- عالم، سارا (۱۳۹۳). راهکارهای ارتقاء هویت فضاهای باز شهری، همایش ملی معماری و شهرسازی در گذر زمان. صفحات ۸-۱.
- کاشانی جو، خشایار (۱۳۸۹). بازساخت رویکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری، نشریه هویت شهر. سال چهارم. شماره ۶.
- محمدزاده، رحمت (۱۳۹۰). بررسی کیفیت عوامل کیفیت عوامل فضایی و کالبدی فضاهای باز مجتمع‌های مسکونی شهر جدید سهند، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی. ۲۹-۳۸.
- مشیری، رحیم؛ آزیتا رجبی؛ سیده فضا جعفرنژاد شورکائی (۱۳۹۰). جایگاه عرصه‌های عمومی و همگانی در ایجاد هویت در شهرهای جدید (نمونه موردی: شهر جدید پرد)، فصلنامه جغرافیایی سرزمین. ۱۷-۱.
- مظفر، فرهنگ؛ محسن فیضی؛ علی اسدپور (۱۳۹۲)، رویکردهای معاصر در پژوهش‌های محیطی فضاهای باز شهری، فصلنامه علمی پژوهشی آمایش محیط. ۸۹-۱۱۰.
- مهندسین مشاور طرح و کاوش، (۱۳۸۸). کلیات ضوابط و مقررات ساختمانی و شهرسازی در شهر و مناطق خاص شهری، رشت: وزارت مسکن و شهرسازی. سازمان مسکن و شهرسازی استان گیلان.
- نقصان محمدی، محمدرضا؛ فاطمه دهقان؛ فاطمه منتظری (۱۳۹۱). طراحی فضای شهری بوم‌گرا در توسعه‌های جدید شهری: آشتی توسعه و پایداری (با تأکید بر طراحی بوم‌گرا در خیابان‌های شهر یزد)، نشریه شهر و معماری بومی. ۹۸-۸۱.
- هیراسکار، جی کی (۱۳۸۷). درآمدی بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، محمد سلیمانی و احمدرضا یکانی‌فر. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- Chelkoff, G and Thibaud, JP (1992,1993) L'espaces Public, Modes Sensible. rbLes Annales de la Recherche Uanie, 57-58, 7-16.
- Cybrwsky, Romani, Changing patterns of urban public space (Observations aassessments from the Tokyo and New York metropolitan areas) , 1999, All rights reserved Printed in Great Britain, PP.223-231.
- Schüle, Andreas, Gabriel, Katharina, Bolte, Gabriele (2017). Relationship between neighbourhood socioeconomic position andneighbourhood public green space availability: An environmentalinequality analysis in a large German city applying generalized linearmodels, International Journal of Hygiene and Environmental Health, pp 1-8
- Thompson, Catharine, Urban open space in the 21st century (2002). Landscape and Urban Planning, PP. 59-72.
- Tenkel,S (1963).The importance of open space in the urban pattern in wing L. cities and space the future use of the urbun spaces. Baltimore: Hopkins
- Woolley, Helen (2003). Urban open space. Londen and New York: Spon Press.